

MODERN DÖNEM (1750-1914) AVRUPA'SINDAKİ BAZI OLAYLARIN
EDEBİYATTAKİ YANSIMALARI

LITERARY REFLECTIONS of SOME EVENTS in EUROPE DURING
MODERN PERIOD (1750-1914)

Kezban ACAR KAPLAN*

Öz: Ülkemizde genel olarak tarih-edebiyat ilişkisine, özellikle tarih eğitiminde edebiyatın kullanımına dair birçok çalışma bulunmaktadır. Bunlar, ilköğretim ve ortaöğretimde Türk veya Osmanlı tarihinin öğretiminde veya çocuklara tarihi bilincin kazandırılmasında tarihi romanların, tarihi hikâyelerin, efsane ve destanların rolünü inceleyen ve analiz eden önemli çalışmalardır. Ancak hiç birisinde Avrupa tarihi eğitiminde edebiyatın kullanımına değinilmemiştir.

Bu makalede ise tarih eğitiminde, Modern Dönem (1750-1914) Avrupa tarihinde önemli bir yere sahip olan Endüstri Devrimi, Fransız İhtilali, 1848 İhtilali, 19. Yüzyılda işçilerin ve diğer toplumsal sınıfların durumu ve Yeni Emperyalizm gibi olayların anlatımında, Charles Dickens, Anatole France, Gustave Flaubert, Rudyard Kipling, Emile Zola ve Joseph Conrad gibi isimlerin eserlerinin kullanımından örnekler verilecektir. Verilen örnekler üzerinden tarih eğitiminde edebiyatın tamamlayıcı bir alan olarak kullanımını değerlendirecek ve analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tarih Eğitimi, Edebiyat, Roman, Avrupa Tarihi, Üniversite, Modern Dönem

Abstract: There have been many studies in Turkish on history-literature relation and the use of literature in history education. These studies mostly deal with the role historical novels, stories, myths and epics play in developing an understanding of history and contributing to the teaching and learning of Ottoman history or Turkish history courses in elementary or middle schools. None deals with the use of novels in European history courses.

This article, on the other hand, analyzes and gives examples from various novels and literature by some writers such as Charles Dickens, Anatole France, Gustave Flaubert, Rudyard Kipling, Emile Zola and Joseph Conrad in teaching a European history course in universities.

* Prof. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, E-posta: kacar45@yahoo.com

Keywords: History Education, Literature, Novel, European History, University, Modern Period

Giriş

Yakınçağı veya Batı'daki adıyla Modern Dönem'i Fransız İhtilali ile başlatmak gelenektendir ancak uzun dönem sonuçları göze alındığında çok daha veya en azından Fransız İhtilali kadar etkili olduğundan ve kronolojik olarak da 1750'lerde başladığından bu olayı Modern Dönem'in başlangıcı olarak kabul etmek bence daha doğrudur.

1750'lerde başlayıp 1910'lara kadar devam eden Modern Dönem, içinde ihtilalleri barındıran, sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi anlamda radikal değişimlerin yaşandığı, Karl Marks'ın deyimiyle, "her şeyin karşısına gebe olduğu," "katı olan her şeyin buharlaştığı" bir dönem olmuştur (Berman, 2013: 38). Bu kadar önemli bir dönem edebiyatta da çokça konu edinilmiştir. Ancak, daha önce bahsedildiği üzere, ülkemizde tarih eğitiminde edebiyatın kullanımına dair yazılmış çok sayıda çalışma olmasına rağmen, Avrupa Tarihi eğitiminde roman ve edebiyatın kullanımı üzerine hiçbir çalışma mevcut değildir. Kaldı ki, mevcut çalışmalar da daha çok ilköğretim ve ortaöğretimde Türk veya Osmanlı tarihinin öğretiminde veya çocuklara tarihi bilincin kazandırılmasında tarihi romanların, tarihi hikâyelerin, efsane ve destanların rolünü inceleyen ve analiz eden önemli çalışmalardır (Tokdemir, 2016; Aktaş, 2014; Kemal, 2012; Öztürk, 2011; Kılıç ve Altunay, 2011; Ceyhan, 2009; Şimşek, 2006, 2002, 2001; Dilek ve Yapıcı, 2003; Ata, 2000; Şirin, 2000; Kayalı, 1994). Bu çalışmaların hepsi kuşkusuz söz konusu alana önemli katkılar yapmaktadırlar. Ancak hiç birisi üniversitelerde tarih eğitimi üzerine değildir. Bu nedenle bu makale, üniversite tarih öğretiminde edebiyatın kullanımına dair olması açısından da farklıdır.

Amaç ve Yöntem

Romanların veya genel anlamda edebi eserlerin tarihi olayları açıklarken kullanılıp kullanılmayacağına veya nasıl kullanılabileceğine dair, özellikle son on-on beş yılda yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır (Wake, 2016; Groot, 2015; Lied,

2015; Polack, 2014, Groot, 2010; Southgate, 2009; Slotkin, 2005; Demos, 2005; Goodman, 2005; Longxi, 2004).

Bu çalışmalarda edebiyat-tarih ilişkisine özellikle de romanın tarihi kaynak olarak ele alınıp alınamayacağına dair iki farklı görüş ortaya çıkar. İlk ve daha az dillendirilen görüşe göre, roman kurgudur ve öyle kalması ya da kabul edilmesi gerekir. Bu görüşü savunan isimlerden James Goodman, konuyla ilgili bir makalesinde, romanın kurgu olduğunu ve romanlardaki karakterlerin gerçek yaşamdaki karakterlere benzemesinin de sadece bir tesadüf olduğunu belirtir (Goodman, 2005: 253).

Daha popüler görünen ve desteklenen ikinci görüşe göre ise romanlarda da tarihi gerçeklikler olabilir ve onlar da pekâlâ tarih eğitiminde ya da tarih söyleminde kullanılabilirler. Bu görüşü savunanlardan Longxi, geçmişten elde edebileceğimiz gerçeklerin sonsuz olduğunu ve bazen gerçekleri şiirlerde ve romanlarda da bulabileceğimizi belirtirken (Longxi, 2004: 400); Gillian Polack, romanlarda anlatılanların da en az tarih kitaplarındaki kadar gerçek ve doğru olabileceğini ileri sürer. Ona göre, roman yazarları da tarihçiler gibi güvenilirlikleri konusunda okuyucuyu ikna etmek mecburiyetinde olduklarından, ele aldıkları dönemi yansıtırken o dönemle ilgili tarihi bilgilere sahip olmak ve eserlerinde tarihi zaman ve mekâna uygun bir dünya yaratmak zorundadırlar (Polack, 2014: 540).

Michel de Certeau'nun "roman, tarihi söylemdeki bastırılmış ötekidir" sözüne referansta bulunan Hayden White ise edebiyat-tarih ilişkisini ele aldığı ve yine Certeau'nun konuyla ilgili görüşlerine yer verdiği makalesinde, tarihi söylemlerin doğrunun peşinde olduğunu, edebi söylemin ise daha çok gerçekle ilgilendiğini belirtir. Certeau'ya göre dünyaya dair salt doğru bir bilgi, belgelerin izin verdiği ölçüde söylenene dayanmaktadır ve bu yüzden belli bir zamanda belli bir yerde olanların sadece küçük bir bölümünü yansıtır. Roman ise sadece doğru bilgiyi değil, tarihin reddettiği, olması muhtemel ve hayal edilene de ışık tutar (White, 2005: 147).

Bu makale ise ele alınan romanlarda anlatılan olayların gerçeği ne kadar yansıttıklarına dair derinlemesine bir analiz yapmayı amaçlamaz. Aksine, Endüstri Devrimi, Fransız İhtilali, 1848 İhtilali, 19. Yüzyılda işçilerin ve diğer toplumsal sınıfların durumu ve Yeni Emperyalizm üzerine kaleme alına modern akademik çalışmalarda sunulan bilgilerle, bu olayların yansımalarını içeren romanlardaki anlatımların genel anlamda örtüştüğü gerçeğinden yola çıkarak, romanların tarihe yardımcı bir araç olarak kullanılabileceğini ileri sürer. Bu nedenle bu çalışmada romanlar, tarihi olayların

yansımalarını içeren birer ayna olarak ele alınacak ve değerlendirilecektir. Özellikle ele alınan romanların halktan kahramanların sesine yer vermeleri de dikkate değerdir.

Bulgular

Madalyonun İki Yüzü: Sanayi Devrimi'ne Dair Görüşler ve Charles Dickens'inin Zor Zamanlar'ı

1750'lerde İngiltere'de başlayan Sanayi İnkılâbı ilk yüzyıllık dönemde daha çok ulusal boyutta kalmış, ilk 80-100 yıl sonra ise küresel bir nitelik kazanmıştır (Hobsbawm, 2008: 52-72). 1850'ler, özellikle de 1870'den sonra, fabrikalaşma süreci ve beraberinde gelen seri üretim sonucu artan hammadde ve pazar ihtiyacını karşılamak için yeni sömürgecilik dalgasının başlamasına neden olmuştur (Hobsbawm, 2008: 120). Ayrıca Avrupalı ülkelerin gelirini %30-40 arttırmak suretiyle, devletlerin, basından, iletişime, ulaşım ve silahlanmaya kadar birçok alanda yatırım yapmasına olanak sağlamış; bu yönüyle hem modernizasyona katkıda bulunmuş hem de Birinci Dünya Savaşı'na doğru giden yolda önemli bir kilometre taşı olmuştur.

Bunlar dışında Sanayi İnkılâbı ile ilgili en önemli özelliklerden biri de onun toplumsal yaşama etkisidir. Hatta bu yöndeki sonuçları en çok tartışılan konulardan birisi ola gelmiştir. Kimilerine göre gelişmeyle birlikte işçilerin sömürsünü, hava, su ve çevre kirliliği ile bunların etkisiyle doğan ya da yayılan bulaşıcı hastalıklara yol açan Sanayileşme süreci, insanlığa iyilikten çok kötülük getirmiştir. Kimilerine göre ise bütün bunlara sebep olan ve bu sonuçları itibariyle özellikle ilk kuşağı sıkıntıya sokan Sanayi İnkılâbı, daha sonraki kuşaklar için hakların iyileştirilmesinden tutun, yaşam standardının yükselmesi, modernizasyona katkısı gibi çok olumlu sonuçlar doğurmuştur (Hobsbawm, 2008: 147-157). Batılı yazarların romanlarına bakıldığında Sanayi İnkılâbı'nın en çok bu son bahsi geçen özellikleriyle ilgili izlere rastlarız. Bu eserlerden Charles Dickens'in kaleme aldığı *Zor Zamanlar*, Sanayi İnkılâbı'nın işçi sınıfının olumsuz yaşam koşulları, burjuva ve aristokratlar tarafından aşağılanması, 1830'lar sonrası başlayan fabrikalaşma ve makineleşme nedeniyle iş yerindeki monoton ve sıkıcı yaşamları, sanayileşmenin getirdiği hava, çevre ve su kirliliği gibi olumsuz sonuçlarına dikkat çekmeyi tercih etmiş bir eserdir.

1854'te yayımladığı eserinde Dickens'in, o dönemde kaleme alınan bazı çalışmalarda da dile getirilen (Carlyle, 1843: 3; Engels, 1892: 57-94) benzer gerçekliklere dikkat çektiği ve sanayileşmenin 1830'lar sonrasında ikinci dalgasını, diğer bir ifadeyle makineleşme/fabrikalaşma sürecini yaşayan İngiliz toplumunun özellikle işçi sınıfının içinde bulunduğu duruma dair gerçekçi tespitler ve tasvirler yaptığı görülür.

Yazarın dikkat çektiği sorunlardan biri, burjuva sınıfının akli ve daha da önemlisi, herkesi bir sayıdan ibaret gören "kuru" gerçekleri baş tacı yapması, bireyde hiçbir hayal gücü ve özgünlüğe yer bırakmamasıdır. Eserde burjuva sınıfının bu hali, "gerçekliğin adamı, gerçeklerle hesapların adamı, iki kere iki dört eder, başkası yok ilkesiyle adımlarını atan, başka bir şeyi göz önüne almaya ikna edilemeyecek" Thomas Gradgrind'in, "evet, ben gerçekleri istiyorum. Bu çocuklara gerçekler dışında bir şey öğretmeyeceksiniz. Hayatta yalnız gerçekler gerekli. Başka bir şey yetiştirmeyin, başka her şeyi kökünden söküp atın" sözleriyle ifade edilir (Dickens, 2000: 1-2). Burjuvanın gerçeğe ve akla yaptığı "aşırı" vurgu nedeniyle Dickens, irrasyonalistlerle benzerlik gösterir (Dickens, 2000: 28).

Eserde, İngiliz sanayileşmesinin mekânsal simgesi, hikâyenin de geçtiği Coketown isimli bir kasabadır. Dickens kasabayı eserinde şöyle tanımlar:

Kırmızı tuğlaların, ya da islerle küller izin verse kırmızı kalabilecek tuğlaların bir kasabasıydı orası: ama özdeğin karşıda durduğu kadarıyla bir ilkelin boyalı yüzü benzeri doğadıışı kırmızı, kara bir kasabaydı. İçlerinden yok edilemez duman sürüngenlerin sonsuz dek art arda çıkıp asla dağılmadıkları, uzun bacaların, makinelerin kasabasıydı. İçlerinde kara bir kanal, berbat kokulu boyasıyla mor akan bir ırmak ve buharlı makinelerin pistonlarının tasalı bir delilik nöbetindeki bir filin başı gibi aşağı yukarı tek düze çalışıp durduğu, gün boyu takırdayıp titreyen, pencerelerle dolu engin bir binalar yığını vardı. Hepsi birbirine çok benzer geniş caddeler, aynı işi yapmak için, aynı saatlerde, aynı kaldırımlardaki aynı seslerle gelip geçen, kendileri için her günün dünle yarının aynısı olduğu, her yılın öncekiyle sonrasının sureti olduğu, eşitçe birbirinin benzeri insanlarca oturlan, daha da çok birbirine benzer pek çok dar caddeler içerirdi (Dickens, 2000: 28).

Dickens, bu bölümde sanayileşmenin getirdiği hava ve su kirliliğinden, fabrikalardaki monoton ve her şeyin birbirinin aynısı olduğu sıkıcı, tek düze yaşama vurgu yapar. Modern araştırmacılar, bu özellikleriyle Dickens'in tasvir ettiği Coketown'ın, gerçek yaşamda 19. Yüzyılın ilk sanayi şehirlerinden Manchester olduğunu ileri sürerler (Briggs, 1993: 115).

Fransız Devrimi: Öncesi ve Sonrası

Temmuz 1789'da patlak veren Fransız İhtilali, kuşkusuz Modern Dönemin diğer önemli bir olayıydı. 1789 yılında meydana gelmiş olmasına rağmen, çoğu devrimde olduğu gibi onu hazırlayan koşullar çok daha öncesine gidiyordu.

Paul Hazard gibi araştırmacılara göre, Fransız İhtilali'nin kökenini 14. Louis'in (1643-1715) 1685'te, Nant Fermanı'nı ilga etmesine kadar götürmek mümkündür. 1598'de ilan edilen Nant Fermanı Fransa'daki mezhep çatışmalarına son vermek ve milli birlik ve beraberliği sağlamak için ilan edilmiş ve bu fermanla Katolik Fransa'da yaşayan azınlık konumundaki Protestanlara da inanç özgürlüğü tanınmıştı. Ancak "güneş kral" olarak da bilinen ve Erken Modern Dönemde mutlak monarşinin sembolü haline gelmiş 14. Louis Nant Fermanı'nı kaldırmış ve Hugenot adı verilen Fransız Protestanlarının çoğunun ülkeyi terk etmesine neden olmuştu. Paul Hazard, Batı düşüncesindeki kırılma noktalarını ele aldığı eserinde, bu göçmen Hugenotların Katolik ve baskıcı Fransa'da çektikleri eziyetleri bütün dünyaya anlatarak hem Cenevre, Berlin, Budapeşte gibi şehirler, Hollanda ve İngiltere gibi ülkelerde Fransa karşıtı bir muhalefetin oluşmasına, hem de yazdıkları eserlerle Fransa'da rejim karşıtlığının başlamasına aracı olduklarını belirtir (Hazard, 1999: 100-103).

Kimi yazarlara göre ise devrimin asıl nedeni, belli bir güce erişen burjuvanın, kokuşmuş ama hâlâ ayrıcalıklı olan aristokrasiye başkaldırması (Blanning, 1987: 318), bazılarının göre ise Fransa'daki mutlak monarşinin ülkenin finansal krizini aşamaması, ülkenin gelirleriyle giderlerini denkleştirememesiydi (Popkin, 1995: 2).

Bazı araştırmacılara göre ise devrimin gerçek nedeni, 1770'lerden itibaren giderek artan sefaletti. Yeni Dünya'dan gelen külçe altın ve gümüşün ve bununla birlikte ticaretin ve üretimin azalmasıyla başlayan, 1785'teki kuraklıkla ve 1788'deki aşırı yağışlarla gelen kötü hasat ve kıtlıkla derinleşen ekonomik sıkıntılardı (Lee, 2010: 12-13).

Bazı edebi eserlerde de devrimin nedeni sıradan insanların içinde bulunduğu kötü ekonomik koşullar ve bunun sonucunda gelen açlık ve yokluk olarak açıklanmıştır. Charles Dickens, 1859 yılında yazdığı ve devrim öncesi ve sırasındaki Paris ve Londra'yı ele aldığı, *İki Şehrin Hikâyesi* isimli eserinde, devrimin nedenini özellikle köylülerin aristokratların elinde çektiği sıkıntılara bağlar ve bunu 1780 yılında Paris yakınlarındaki bir köyü tasviri aracılığıyla şöyle açıklar:

Tepenin eteğinde küçük bir köy vardı. Ufacık bir kilisesi, yel değirmeni, korusu ve uçurumun tepesindeki zindanı ile küçük bir köy. Buraları hep markinindi (bir Fransız soylusu). Köy pek yoksul ve bakımsızdı. Köylüler kazandıklarını vergiye veriyorlardı: Devlet vergisi, kilise vergisi, efendiye verilen para, yerel vergi, genel vergi. Bütün köyün bu kadar verginin altında ezilip ortadan kalkmaması şaşılacak bir şeydi doğrusu.

Sokaklarda ancak birkaç çocuk vardı. Köpeğe benzer bir şeye rastlanmazdı bu köyde. Erkeklerle kadınlara gelince, onlar iki şeyden birini seçmek zorundaydılar; Ya yarı aç yarı tok sürünmek ya da uçurumun tepesindeki zindanda çürümek (Dickens, 1971: 113).

Devrimin başlamasında, beyin takımı burjuva ve entelektüeller de olsa, Dickens'in de tasvir ettiği gibi aç ve sefil durumdaki köylülerin Paris'e başlattıkları yürüyüş ve bu yürüyüşleri boyunca önlerine gelen malikâneleri yakıp yıkmasının ve aristokratları öldürmesinin önemli bir rolü olmuş; bir anlamda devrim, tarihe "Büyük Korku" olarak geçen bu olayla başlamıştır (Popkin, 1995: 32).

Fransız İhtilali'nden sonra köylüler de dâhil, aşağı sınıflar, devrim öncesi dönemle karşılaştırıldığında, miras, boşanma, eğitim, istedikleri mesleği seçme gibi birçok hakka kavuşmuşlar, 1791'de yayımlanan İnsan Hakları Bildirgesi'yle birlikte, gelire göre vergi ilkesiyle birlikte, eski vergi yüklerinden kurtulmuşlar, kanun önünde eşitlik gibi çok önemli gelişmelerden istifade etmişlerdir. Ancak umutla bekledikleri oy hakkından, oy hakkı belli bir mülkiyet esasına bağlandığı için mahrum kalmışlardır (Popkin, 1995: 35-50).

Bu haklar meselesi dışında Fransız İhtilali'nin en ilginç sonuçlarından birisi, halkın kazandığı bazı hakların zaman içerisinde artan terör, açlık ve sıkıntılar yüzünden zaman içerisinde rafa kaldırılması, hatta bazıları için eskisinden çok daha

kötü bir dönemin yaşanmasıdır. Üst üste kötü hasat, devrim karşıtı İngiltere, İspanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile yapılan savaşlar ve oy hakkından mahrum kalıp, bu hak için sokağa dökülenlerin gösterileri ve son olarak eski rejim yanlılarının özellikle kralın 1793 Ocak'ın da idamından sonra çıkardığı isyanlar gibi nedenlerle artan kargaşa, ülkede 1793 Eylülünde başlayıp 1794 Temmuzunda son bulacak bir terör döneminin yaşanmasına, ihtilalin getirdiği birçok hakkın ihlal edilmesine ve ülkede sıkıyönetim ve seferberliğin ilan edilmesine neden olmuştur (Perry, 1997: 328-330).

Edebiyatta bu dönemi en iyi anlatan eserlerden biri, Anatole France'nin 1912'de kaleme aldığı ve günümüzde Türkçeye, *Tanrılar Susamışlardı* başlığıyla çevrilen eseridir. Kitapta, 1790'da devrimden hemen sonra, kiliselerdeki dini sembollerin yerini "özgürlük, eşitlik ve kardeşlik" gibi devrim sloganlarının ve azizlerin yerini Brütüs, Jean Jacques Rousseau ve Louis-Michel le Peletier gibi isimlerin büstlerinin alması gibi değişikliklerden bahsedilir. Ayrıca eserde Avusturya ile savaşın başlamasıyla birlikte hem ekmeği hem de topu olmayan Paris'in ve genel olarak da Fransa'nın üçte ikisinin ya işgal altında ya da isyan halinde olduğu belirtilir (France, 1979: 27-29).

Ancak eserin tarih eğitimi açısından asıl katkısı, genç bir gazeteci olan Evariste Gamelin'in başına gelenler üzerinden terör döneminde neler yaşandığını canlı bir biçimde tasvir etmesidir. Gamelin ve ailesi, çoğu Fransız gibi terör döneminde yiyecek maddelerinin kıtlığından, yüksek gıda fiyatlarından ve hatta doğru dürüst para olmamasında muzdariptirler. Gamelin'in kendisi sıkı bir devrimci olsa da, annesi ve daha birçok Fransız, giderek kötüleşen yaşam şartlarından devrimcileri ve devrimi sorumlu tutarlar (France, 1979: 38-41).

Terör döneminin bir diğer özelliği de kitapta da aktarıldığı üzere, herkesin birbirinden şüphe etmeye başlaması ve devrim karşıtı avının yaşanması ve hapishanelerin ağzına kadar dolmasıdır. Bu av sırasında kişilerin aile geçmişlerine inilerek, aile büyüklerinin sosyal ve siyasi kimliği de mercek altına alınmış ve birçok kişi, kendileri sadık birer devrimci olsalar da aileleri yüzünden devrim karşıtı olarak mahkûm edilmişlerdir (France, 1979: 166-184).

1789'da Devrim'den hemen sonra Anayasal Monarşi ile yeni bir sayfa açan Fransa, 1792'de cumhuriyeti ilan etmiş, 1793-94'te terör dönemini yaşamış, bu sıkıntılı dönemden sonra ise 1795'te Napolyon Bonapart'ın askeri başarılarıyla birlikte düze çıkmaya başlamıştır. Bundan sonra yoluna, Konvansiyon (1792-1795), Direktuar (1795-1799) ve Konsüllük Devri (1799-1804) gibi değişik isimlerle devam eden

Fransa'da, 1804'te İmparatorluk ilan edilmişti. 1812'de Rusya'yı işgal eden ve bu işgalden büyük bir hezimet ve kayıpla dönen Napolyon'un 1815'te bu kez Rusya, İngiltere, Rusya, Avusturya, Prusya ve İspanya'nın içinde bulunduğu Yedinci Koalisyon tarafından son bir kez daha yenilmesinden sonra ise tekrar anayasal monarşiye dönmüştür. 1830 İhtilallerinde anayasal monarşinin altı bir kez daha çizilmiş, 1848 İhtilallerinden sonra ise İkinci Cumhuriyet ilan edilmiştir (Perry, 1997: 330-340; Lee, 2010: 38-49).

Bu tarihi süreci konu edinen bazı eserler mevcuttur. Napolyon'un düşüşünün miladı olarak kabul edilebilecek 1812 Rusya'yı işgalini ve Rus-Fransız Savaşı'nın en iyi anlatan eserlerden biri Rus yazar Lev Tolstoy'un ele aldığı, 1869 yılında yayımlanmış *Savaş ve Barış* isimli eseridir. Tolstoy bu eserinde 1790'larda Devrim Fransa'sı ile karşıtları arasında başlayan ve 1812'de Napolyon'un Rusya'yı işgaline doğru giden gelişmeleri şöyle özetler:

Savaş Avrupa'da aralıklarla on üç yıl sürdükten sonra 1805'te sözde bir barış sağlandı. Avrupa kralları, Fransız devrimine karşı hemen silaha sarılmalarına rağmen Napolyon'a karşı çaresiz kaldılar. Rusya ve Avusturya savaştan çekildi ve Fransa'ya karşı sadece, denizlerde üstün olan İngiltere kaldı. Ancak Napolyon'un yayılma hırsı bitmek bilmediği için Avrupa devletleri savaşa tekrar girmeyi düşünmeye başladı (Tolstoy, 2013: 5). Bu süreçte Napolyon İtalyan devletlerinden bazılarını ve İspanya'yı hâkimiyeti altına almış ve gözünü Rusya'ya dikmiştir.

Haziran 1812'de başlayan işgal 1812 Aralık'ında son bulmuştur. Bu süreç içinde 7 Eylül 1812'deki Borodino Muharebesi'nde birçok kayıp vermesine rağmen ilerleyişini sürdüren ve 14 Eylül'de de Moskova'ya gelen Napolyon'un Rusya'yı özellikle Moskova'yı ele geçirme isteğini Tolstoy eserinde şu şekilde açıklamıştır:

İki Eylül (14 Eylül) sabahı saat onda ortalık bir masal ülkesini andırıyordu. Poklonny tepesinin önünde Moskova nehri, bahçeleri ve kiliseleri ile uzanıyor, kendine özgü hayatını yaşamakta devam ediyor görünüyor, kubbeleri güneş ışığında birer yıldız gibi parlıyordu.

Napolyon, bu yabancı şehrin görünüşü ve kendine aşına olmayan mimarisi karşısında, insanların kendilerine yabancı olan dünya nimetleri karşısında duyduklarına benzer bir gıpta ve haset duydu. Bu şehrin coşkun bir yaşantı ile dolup taşıdığına şüphe yoktu. Canlıyı cansızdan ayırt eden o şaşmaz

belirtiler Napolyon'a Poklonny tepesinden şehrin kalp atışlarını hissettiriyor ve imparator, bu büyük, harika varlığın nefes alışını fark ediyordu. Moskova'ya bakan her Rus onun ana olduğunu hisseder.

Onun analığından habersiz olan her yabancı ise ona bakarken, şehrin dişiliğini hisseder. Napolyon bunu da hissediyordu.

“Sayısız kiliseleri olan bu Asya şehri, kutsal Moskova. İşte sonunda o ünlü şehir! Zamanı çoktan gelmişti” dedi Napolyon. (Tolstoy, 2013: 399).

Napolyon Tolstoy'un anlatımıyla iştahını kabartan Moskova şehrini ele geçirememiş, hiçbir yenilgi almamasına rağmen, savaşı kaybetmiş ve 614.000 askerle geldiği Rusya'dan büyük bir hezimetle uğrayarak ordusunun büyük bir kısmını kaybederek Fransa'ya dönmek zorunda kalmıştır. 1812 sonrasında ise daha önce bahsi geçtiği üzere karşıt ülkeler tarafından yenilgiye uğratılmış ve Akdeniz'deki Elbe Adası'na sürgün edilmiştir (Perry, 1997: 338-340).

Bonapart sonrası dönem hakkında en ayrıntılı bilgi veren eserlerden biri ise Victor Hugo'nun 1862 yılında basılan *Sefiller* isimli romanıdır. Hugo eserinde 1814'te Napolyon'un tahttan uzaklaştırılmasıyla başlayan süreci ve sonrasını şöyle özetler:

1814 hareketiyle Bonapart tahttan uzaklaştırılıp kral yönetimi ele geçirincede; ihtilalde olduğu gibi, bu yeni yönetimde de ezilen yine zavallı halk oldu. Vergiler arttırıldı, fakirler ekmez bulamaz duruma düştü. Sefalet eskisinden daha beter halkı ezmeye başladı. Bu durumdan istifade eden Napolyon, (sürgün edildiği) Elbe Adasından çıkarak tekrar Paris'e girdi. On sekizinci Lui¹ tahtını bırakıp kaçmak zorunda kaldı. Napolyon gurura kapılarak kendisini “en büyük” ilan etti ve Fransa'nın ebedi imparatoru oldu. Tanrı, ona Waterloo'da İngiliz generalinin² eliyle öyle bir tokat indirdi ki, Bonapart gözlerini Saint Helen'de “bir mahkûm” olarak açtı. Ve Saint Helena ona mezar oldu (Hugo, 2008: 218).

¹ 18. Louis, 15. Louis'in torunu idi. Napolyon Bonapart'ın 1815'te Yedinci Koalisyon tarafından yenilmesi ve Akdeniz'deki Elbe Adası'na sürgün edilmesi üzerine Bourbon Hanedanlığı yeniden tesis edilerek, 15. Louis'in torunu Louis Louis Stanislas Xavier, 18. Louis olarak tahta çıkarıldı.

² Kastedilen komutan, Waterloo Savaşı'nda Britanya Ordusu'nun başında bulunan General Arthur Wellesley (1769 1852) olmalı.

Bu dramatik sona değinen yazar, son başarısızlıklarına rağmen Napolyon'u bir kahraman olarak tanımlar çünkü Hugo'ya göre, "İhtilal ve Napolyon birer şimşekti. Fransız halkının gözlerini açtılar ve hürriyetin ne olduğunu gösterdiler. Cumhuriyet karanlıkta kurulmuş bir darağacı, imparatorluk gece vakti çıkarılmış bir kılıçtı" (Hugo, 2008: 218). Bu son ifadelerle yazar, ihtilal ve ardından gelen cumhuriyet ve Napolyon ve onun ilan ettiği imparatorlukla gelen baskı ve ölümlere dikkat çeker ama buna rağmen bıraktıkları hürriyet fikrinin önemli bir miras olduğunu da ifade eder.

Nitekim bu hürriyet fikirleri yaşamaya devam etmiş ve "istikrar ve barış" arayışlarının damgasını vurduğu 1815 Viyana Kongresi'nde Napolyon'u yenen ülkelerin ve bizzat yenilen Fransa'nın devlet adamlarının her türlü ihtilale, isyana ve devrime karşı iş birliği ve yardım sözüne rağmen 1830'da yeni bir ihtilal dalgasına neden olmuşlardır. Fransa'da 1824 sonrasında giderek artan politik baskıya ve meclisin yok sayılmasına tepki olarak başlayan ve çoğu araştırmacının liberal bir burjuva devrimi olarak tanımladığı 1830 İhtilali, Rusya'da, Belçika'da ve bazı İtalyan devletlerinde ise siyasi bağımsızlık için gerçekleştirilmiştir. 1815 Viyana Kongresi ile bağımsızlıklarını kaybeden bu iki ülkeden Belçika, Hollanda'ya, bir kısmı Prusya'ya bir kısmı da Rusya'ya verilen Polonya ise Rusya'ya başkaldırmıştır. 1830 İhtilallerinde, Hollanda'dan bağımsızlığını kazanan Belçikalılar ve anayasal monarşinin tekrar tesis edilmesini sağlayan Fransızlar başarılı olurken, Rusya tarafından baskı altına alınan ve geri püskürtülen Lehler ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından bastırılan İtalyanlar ise başarısız olmuşlardır (Roberts, 2010: 472-477; Lee, 2010: 50-58).

Tarihe Temmuz Devrimi olarak da geçen bu ihtilalin Fransa'daki versiyonuna *Sefiller*'de ayrıntılı bir biçimde yer veren Victor Hugo, ihtilalin nedenini şöyle açıklar:

Ayaklanmalara alışık olan Paris'te yine bir ihtilal havası esmeye başlamıştı. Kardeşlik, eşitlik, hürriyet vaat eden hiçbir hükümet fakirliğe çare aramıyor, en evvel ezilen yine fakirler oluyordu. İşsizlik, cehalet, sefalet halkı ezmeye devam ediyordu. İş ve ekmek isteyenler, "hükümete ihanet etmek"le suçlanıyor; hapisanelere tıklarıyorlardı. Zülüm ve baskı artıyor, huzursuzluk aileleri parçalıyordu. Bu gidişe dur demek için gençler aralarında gizli ihtilal komiteleri kuruyorlardı (Hugo, 2008: 227).

Bazı güncel çalışmaların işaret ettiği üzere, 1830 İhtilali sonrasında anayasal monarşi yeniden tesis edilmesine rağmen, oy hakkından mahrum bırakılarak siyasi

iktidarın veya meclisin dışında bırakılan aşağı sınıflar, hükümet politikalarının bazılarını eleştirmeye başladığından, özellikle de giderek artan işçi sorunları da büyüdüğünden, 1848'de Fransa'da yeni bir ihtilal dalgası daha yaşanmıştır (Lee, 2010: 70-72).

Her ne kadar İtalyan ve Alman devletlerinde de yaşanmışsa, 1848 İhtilallerinin en çok ses getireni Fransa'da yaşanan devrim olmuştur. İlk sosyalist işçi devrimi olarak da bilinen bu İhtilal, Fransa'daki sanayileşme sonucu yaşam koşulları giderek kötüleşen işçi sınıfının, sekiz saatlik iş günü, oy hakkı, grev hakkı gibi bazı haklar talep etmesiyle başlayan, üniversite öğrencilerinin ve entelektüellerin de destek verdiği bir devrimdir. Devrim, işçilerin ve onları destekleyenlerin başarısıyla sonuçlanmış ve işçiler talep ettikleri grev ve oy hakkı yanı sıra, 10 saatlik iş günü gibi birtakım kazanımlar edinmişlerdir (Lee, 2010: 76).

Bu dönemde devrimin nedenlerine dair bilgiler veren ve devrime kimlerin destek verdiğini gösteren bazı eserler mevcuttur. Örneğin Gustave Flaubert, *Duygusal Eğitim* isimli ve 1869 tarihli romanında, verdiği bilgiler ve çizdiği resimle, Fransa'daki 1848 İhtilali'nin aslında modern çalışmalarda (Breuilly, 2000: 143) ileri sürüldüğü üzere, merkezi hükümetleri şok eden ve birdenbire gelişen bir devrim olmadığını; devrimi hazırlayan nedenlerin 1840'lı yılların başına, hatta 1830'lu yılların sonuna kadar gittiğini belirtir. Romanda, burjuva sınıfına mensup, eski bir asker ve mübaşirin oğlu, kolej mezunu, 1789 Devrimi ve sosyal iktisada meraklı bir genç olan 22 yaşındaki Charles Deslauriers, daha 1837 yılında yeni bir devrimin patlak vereceğini belirtir. Ona göre yeni bir 89 devrimi hazırlanıyordu çünkü insanlar “anayasalardan, fermanlardan, kurnazlıklardan, yalanlardan” bıkmıştı artık. Bu bıkkınlığın ve bazı özel gelişmeler sonucu 1840'lı yılların başında öğrenciler ve “iş elbiseli birtakım adamlar” beşer onar kişilik gruplar halinde toplanmaya ve nutuklar atmaya başlamışlardı bile (Flaubert, 2007: 25-36).

Yazarın devrime zemin hazırlayan gelişmelerden biri olarak öne sürdüğü olaylardan birisi 1841 tarihli Humann nüfus sayımı, diğeri ise Fransa Parlamentosunda tartışılan vergi reformuydu. Dönemin Fransa Maliye Bakanı, Jean-Georges Humann (1780-1842), “vergi mükellefi sayısını arttırmak için bir nüfus sayımı yaptırmıştı. Ancak bu iş iyi yönetilmediği için yer yer ayaklanmalar olmuş, kanlı olaylar çıkmıştı. Sözü edilen Reform ise seçim hakkı karşılığı yurttaştan alınan vergi miktarının azaltılması konusundaydı” (Flaubert, 2007: 36).

Duygusal Eğitim'de 1848 İhtilali ile ilintili olarak dikkat çeken bir diğer nokta da bazı çalışmalarda (Lee, 2010: 71) daha çok sosyalist bir işçi ihtilali olarak anılagelen ihtilale aslında çok farklı sosyal sınıflardan özellikle burjuva sınıfından ve hatta aristokratlardan bazılarının da destek verdiğinin belirtilmesidir. Yazar, devrim öncesinde ve sırasında her kafadan bir ses çıktığını, işçilere yönelik talepler dışında, devrimcilerin akademilerin ve enstitülerin kaldırılması, lisans derecelerinin iptali, kadınların devlet yönetiminin içinde yer alması gibi istekler de bulunmaktaydı (Flaubert, 2007: 342-347).

Bununla birlikte devrimin esas nedeni, Flaubert'e de göre, işçilerin içinde bulunduğu sefalet ve ekonomik sıkıntılardır. Romanda bunu en iyi aktaran karakter, devrime ideolojik bir ton katan ve sosyalistleri temsil eden işçi Senecal'dir. O, işçi ücretlerinin yetersizliğinden dem vurur, eşitlik ve ürünlerin adil bir biçimde dağıtılmasını talep eder (Flaubert, 2007: 159). Devrimin sonunda sosyalistler ve işçiler bu taleplerinin bir kısmını elde eder ancak ideolojik olarak kaybederler. Senecal'in 1848'den sonra içeri atılarak, mahzenlerde ölümü de bu kaybı sembolize eder.

Sosyalistlerin ve işçilerin gözden düşmesinin bir nedeni, Fransız hükümetinin 1848 İhtilali sonrası açtığı, işsizlere iş ve aş sağlama amacı güden ulusal atölyelerdir. Flaubert'in eserinde verdiği bilgilere göre bu atölyelere kısa sürede 30 bin kişi başvurmuş ve bu sayıdaki insana iş ve özellikle aş veremeyeceğine karar veren hükümet aynı gün bir karar çıkararak, "on sekiz yirmi yaş arasındaki bütün yurttaşlar silâh altına alınmaya ya da taşraya giderek toprakta çalışmaya" çağrılmıştır. Ancak bu iki çözüm işçileri daha da kızdırmıştır çünkü işçilere göre silâh altına almak sürgün gibi, toprakta çalışmak da aşağılayıcıydı (Flaubert, 2007: 356). Nitekim ulusal atölyeler Flaubert'in de dikkat çektiği gibi daha çok finansmanı konusundaki sıkıntılar yüzünden kısa süre sonra kapatılmıştır.

Emile Zola'nın o dönemi anlatan Meyhane, *Germinal* gibi bazı eserleri, 1848 İhtilali sonucu elde edilen, grev hakkı, 10 saatlik iş günü gibi bazı hukuksal kazanımlara rağmen, işçilerin olumsuz yaşam koşullarının ve sefaletinin sonraki dönemlerde de devam ettiğini gösterir. Bu eserlerden, 1885'te basılan *Germinal* isimli eser ise işçilerin 19. yüzyılın son çeyreğinde içinde buldukları zor koşulları, açlık ve sefaleti gerçekçi bir biçimde sunar. Zola, kuzey Fransa'daki Monstsou isimli bir maden kasabasındaki işçilerin yaşam ve iş koşullarını anlattığı eserinde, işçilerin kalabalık, özel hayatın ve mahremiyetin ortadan kalktığı, nemli, rutubetli apartmanlarda yaşadığını yazar; işçilerin

maden ocaklarında çoluk çocuk demeden genellikle bütün bir aile olarak, sabahın erken saatlerinden geç vakitlere kadar çalıştıklarını belirtir.

Örneğin, romanın başkahramanı 20'li yaşlarda bir makinist olan Etienne'nin çalıştığı madende 7 çocuklu bir aileden, 4 ve 6 yaşlarındaki çocuklarıyla anneleri hariç, 9 ve 15 yaşındaki iki çocuk da dâhil toplam dört kişi çalışmaktadır. Eserden bu ve diğer işçi ailelerinin hikâyeleri aracılığıyla, 1890'larda Fransa'daki çoğu işçinin ailecek, sabahın erken saatlerinden akşama kadar çalışmalarına rağmen ancak karınlarını doyurabildiklerini çünkü 4 kişilik bir ailenin aylık kazancının ancak 18 Frank olduğunu öğreniyoruz. Romana göre, bu paranın bir kısmı da maden sahiplerinin yaptığı işçi apartmanlarının kirasına gitmekte, işçi aileler çoğu zaman yiyecek ekmek bile bulamamakta, açlıklarını yatıştırmak için su ve lahana çorbası içmektedirler (Zola, 2003: I. cilt, 26-27).

Ayrıca işçilerin yaşadıkları evler de son derece sağlıksızdır. Maden işletmesinin kendileri için yaptırdığı, ucuza mal etmek için ince tuğladan inşa edilen evler hem ses yalıtımı açısından kötü hem de hep birlikte aynı evde yaşayan geniş aileye sahip işçiler için son derece küçüktür. Üstelik de bu evler ücretsiz olmayıp, işçiler işletme sahibine aylık 6 frank kira ödemek zorundadırlar. Ses yalıtımının olmadığı bu binalar “öyle ince inşa edilmişti ki, duvarın diğer tarafından en ufak bir soluk sesi dahi duyulurdu. Bir uçtan, diğer uca, burun buruna yaşıyorlardı, özel yaşamlarının da gizlisi saklısı kalmamıştı” (Zola, 2003: I. cilt, 23).

Zola, eserinde işçilerin zor yaşam koşullarının altını çizmek için aristokrat bir maden sahibi ailenin yıllık gelirinin 40 bin frank olduğunu belirtir ve buna rağmen bu gibi patronların işçilerin ücret artışı talebine veya o da olmazsa, borç para isteğine olumsuz yanıt verdiklerinin altını çizer. Bu ailenin 15 yaşlarındaki, iyi beslenmiş, canlı kanlı kızı Cecil, geç vakitlere kadar uyurken, istediği at, yeni giysiler vs. ne varsa edinirken; Voreaux madenci ailesinin aynı yaşlarda ama az beslendiği ve yeterince uyumadığı için genç bir kızdan çok küçük bir çocuğu andıran sıska, solgun yüzlü kızı Catherine, 8-9 yaşından beri madende çalışmakta ve karnını ancak doyurabilmektedir (Zola, 2003: I. cilt, 20-21; 96-97).

Zola eserinde işçilerin grev hakkına, işletme sahipleri tarafından kendilerine en kalitesizinden olsa bile aylık 800 ton kömür verildiğine, iş kazası geçirerek yaşamını yitiren bir işçinin karısına belli bir aylık bağlandığına ve maaşlarından kesinti yapılmasa da emekli maaşına bağlandıklarına da değinir (Zola, 2003: I. cilt, 28; 135-136). Ancak

uykusuzluk, yorgunluk, yokluk, meyhane, açlık, çok sayıda çocuk gibi bazı durumlara daha sık vurgu yaparak işçi sınıfının içinde bulunduğu sefaletle dikkat çeker; aynı zamanda tezat içeren tasvirleriyle Fransız toplumunun en üst ve en alt sınıfları arasındaki uçurumu da dile getirir.

Bu farklıklar ve giderek artan sefalet, Voreaux Maden Ocağı'ndaki işçilerin, 20'li yaşlarda bir makinist olan Etienne'nin liderliğinde grevine neden olacaktır. Modern araştırmacılara göre Zola'nın yazdıkları, özellikle maden işçilerinin grevi, 1884'te Fransa'da yaşanan Anzin Grevi'nin bir yansımasıdır (Zakarian, 1972: 167). Hatta bazı kaynaklara göre Zola romanına hazırlık aşamasında bu madeni ziyaret etmiş ve bu ziyareti de 12.000 işçinin greve gittiği bir döneme denk gelmiştir (Mayeur, Corbin ve Schweitz, 1995: 37).

Zola, eserinde işçilerin sosyalist söylemlerden etkilendiklerine ve kitlesel bir harekete giriştiklerine dikkat çeker. Grevin lideri Etienne ve diğer işçilerin sıkça dillendirdikleri düşüncelerine göre, "pek yakında her şey değişecekti zira işçiler artık düşünmeye başlamışlardı" ve "yerden biten bu insanlar, bu işçi ordusu, adaleti yerine getireceklerdi! Devrimle herkes eşit denmemiş miydi? Herkes oy hakkında sahip olduğuna göre neden, işçi işverenin kölesi olacaktı?" İşçilerin düşlediği "her yurttaşın emeğinin karşılığını alarak yaşadığı, hayatın zevklerinden payına düşeni aldığı kusursuz ve düzenli bir memleketti" (Zola, 2003: I. cilt, 212-213). İşletme yönetimleri ise bu talepleri yersiz ve haksız buluyor ve işçi mahallelerini aç bırakarak kısa yoldan çözüme kavuşmayı ve grevi sonlandırmaya çalışıyorlardı ancak onları bu engellemelerine karşın artan sefalet sonrası grev daha da büyümüş ve giderek genelleşmiştir (Zola, 2003: II. cilt, 85-336).

Esere göre grev işçiler açısından somut sonuçlar getirmemiş ancak buna rağmen önemli izler bırakmıştır. "Kömür işçileri ne kadar kalabalık olduklarını görmüş, güçlerini denemiş, Fransa'yı adalet isteyen çığlıklarıyla inletmişlerdi." Bu yüzden zaferle çıkmamış olsalar da herkesin içine bir korku salmış, zafer kazanan kentsoyluları "er ya da geç yakasına yapışacak olan sonun gelip gelmeyeceğini anlamak için dönüp arkasına bakmaya" zorlamışlardır (Zola, 2003: II. cilt, 334).

İşçiler bu durumdayken, sadece Zola'nın kitabında değil, dönemin birçok romanında aristokratlar ve burjuva rahat ve lüks içinde yaşayan bir sınıf olarak anlatılır. Aristokratlardan ziyade burjuvanın öne çıktığı bu döneme dair en çok işlenen konulardan biri de bu zenginlik ve lüks yaşamın eşlik ettiği, günümüz çalışmalarında

Viktoryan değerleri olarak da geçen İngiliz burjuva değerleri ve kadınlara ve erkeklere atfedilen sosyal cinsiyet rolleridir.

İngiliz orta sınıfının en belirgin özelliği zenginliği dışında bağımsızlığı idi. Servetlerini ve statülerini aristokratların aksine aile geçmişlerine değil kendi çabaları ve çalışmalarına borçlu olan orta sınıf üyeleri kendilerini bağımsız ya da kendi kendini yaratan adam (self-made man) olarak tanımlamakta idiler.³ Orta sınıfın diğer bir özelliği ise saygınlık kültü idi. Hor gördükleri işçi sınıfının aksine, orta sınıf saygın oldukları iddiasında idiler ve bütün saygınlıklarını servetlerine borçlu idiler. İyi bir aile, dindarlık, çok çalışmak, emeklilik ve kırsal alanda bir malikâne sahibi olmak orta sınıfın belirleyici sembolleri idi. Hizmetçiler, piyano, ii cam ve porselen dolu vitrinler ise diğer statü simgeleri idi (Chambers, Hanawalt, Rabb, Isser ve Grew, 1999: 785, 815).

Henrik Ibsen'in 1789'da kaleme aldığı tiyatro eseri *Bir bebek Evi* ise burjuva evine ve karı koca ilişkilerine dair bazı bilgiler sunar. Burjuva sınıfından olup, bir banka müdürü olarak alışan Torvald Helmer ile karısı Nora arasındaki ilişkiyi temel alan eser, ikilinin evini tasvirle başlar. iftin evi; piyanosu, duvarlardaki tabloları, şöminesi, porselen dolu bir dolabı, kitaplığı ve yerdeki halı ve kilimleriyle tam bir orta sınıf evidir. Bu evde, eşinin "küçük tarlakuşum" diye çağırdığı Nora, eşine "sözde" itaat eden, gerçekte ise yeni yıl hediyeleri, ev eşyaları ve giysi vs. için sürekli para harcayan, üstelik bunu sadece eşinin parasıyla değil, eşinden habersiz borç alarak da yapan müsrif ve eşinden bağımsız bir kadındır (Ibsen, 1992: 1-28). Nora bu haliyle sadece eşinden bağımsız değil aynı zamanda biraz da sonradan görme bir kadındır.

Burjuva toplumunun diğer bir özelliği ise kadın ve erkek üyelere atfedilen farklı toplumsal ve ekonomik rollerdi. Buna göre, orta sınıf erkeği, acımasız ve tehlikelerle dolu iş dünyasında para kazanan ve bu nedenle özgür olan tarafken, kadınlar erkeklerin sahip olduğu özgürlükten yoksun, evlerini kurmak ve korumakla ve iyi bir eş ve anne olmakla yükümlü idiler. Ayrıca, iyi piyano almak, dikiş ve nakıştan anlamak, iyi yazabilmek konuşabilmek, yemek kurallarını bilmek ve yabancı bir dil öğrenmek orta sınıf kadınlarından beklenen diğer özelliklerdi. Kadınların namuslu olması beklenmekte idi. Evlilik dışı bir ilişki yaşamış bir kadın bütün sosyal saygınlığı ve

³ <https://tr.scribd.com/document/31333018/wikipediaboek>, s. 12. Ayrıca bkz.

<http://www.laura-cenicola.de/brithist2/brithist/8-1-introduction-into-victorian-morality-what-exactly-was-the-victorian-era.html>; Victorian Morality: http://en.wikipedia.org/wiki/Victorian_morality

statüsünü kaybetmekte, toplum dışına itilmekte idi. Oysa aynı hatayı yapan erkekler toplum tarafından affedilebilmekte ve hoş görülebilmekte idi (Chambers vd., 1999: 785-786).

Jane Austen'in ilk kez 1813'te basılan romanı *Gurur ve Önyargı*'da bahsi geçen bu cinsiyet rollerine ve genç bir kadından, hatta eş adayı genç bir kızdan neler beklendiğine dair bazı örnekler mevcuttur. Eserin kahramanı olan orta sınıf Bennet ailesinin kızı Elizabeth ile onlara yakın bir malikâneye taşınan zengin ve genç bir adam olan Charles Bingley ve onun asistanı arasında geçen bir konuşmada, Bay Bingley bir şeyler başarmış, donanımlı kadınlardan iyi anladığını ve bu anlamda etrafından çok az kadın bulunduğunu söyler. Ona göre evlenilebilecek iyi bir aday ya da her şeyi başarmış donanımlı bir kadın sadece elışı yapmak ya da boyama işiyle uğraşmaktan öte şeyler yapabilmelidir. Ona ve onun gibi düşünen asistanına göre bir kadın "müzik, şarkı söylemek, dans etmek ve modern diller konusunda tam bir bilgi sahibi olmalıdır. Bunlar dışında yürüyüşünde, ses tonunda, hitap şeklinde ve ifadelerinde belli bir hava olmalı" (Austen, 1998: 33-34).

Bu dönem toplumsal yapısıyla özellikle İngiltere'deki sosyal yapı ve yaşama dair dikkat çeken bir diğer önemli nokta da yukarıda bahsi geçen orta sınıf değerleri, zenginlik ve saygınlığına rağmen orta sınıfa mensup burjuvanın aristokratlar tarafından aşağılanması ve hor görülmesidir. Örneğin *Gurur ve Önyargı*'da toprak sahibi soylu biri olan Fitzwilliam Darcy, orta sınıf bir burjuva ailesi olan Bennet ailesine ve özellikle onların en akıllı, donanımlı ve güzel kızı Elizabeth'e karşı sürekli bir önyargı içindedir ve bu yüzden sık sık karşı karşıya gelmekte, çatışmaktadırlar. Bu çatışmanın temel nedeni, romanda açıkça belirtilmese de soyluların gözünde burjuvanın "sonradan görme" olması, soyluluktan ve soyluların sahip olduğu entelektüel ve toplumsal donanımdan yoksun olmasıdır.

Son olarak modern dönem Batı toplumlarında özellikle İngiltere'de dikkat çeken bir diğer nokta da kadınların legal anlamda maruz kaldığı ayrımcılık idi. 20. yüzyılın başlarına Fransa hariç birçok Avrupa ülkesinde kadınların oy kullanma hakkı yoktu (Bock, 2004: 149-182). 1918'e gelindiğinde, 18 yaşındaki mülk sahibi erkekler oy kullanma hakkına sahipken, kadınların 30 yaşında olması gerekiyordu. Ayrıca, kadınlar üniversitelerde ders veremiyorlar, doktor ve savcı olamıyorlardı. Üniversite eğitimi alamıyorlardı. Mahkemelerde kadınlara boşanma hakkı verilmiyordu. Boşanmada son söz erkeğindi (Nielson, 2014: 16; Life in the United Kingdom, 2004: 44).

Modern dönemde öne çıkan, burjuva değerlerinin de etki ettiği bir diğer gelişme de Yeni Emperyalizm idi. Özel olarak 1871-1914 yılları arasındaki sömürgecilik faaliyetlerini kapsayan Yeni Emperyalizm, 1850 sonrası sanayileşmede başlayan fabrikalaşma veya makineleşme sonucu giderek artan pazar ve hammadde ihtiyacı nedeniyle ortaya çıkmıştır. Avrupalıların Afrika başta olmak üzere dünyanın değişik yerlerinde giriştikleri sömürgeciliği ifade eder (Kishlansky, Geary ve O'Brien, 1997: 850-858).

Kısaca bilgi vermek gerekirse, batılı literatürde *Scramble for Africa* (Afrika'nın Paylaşımı) olarak geçen Yeni Emperyalizmi, Coğrafi Keşifler sonrası başlayan ilk dönem sömürgecilik faaliyetlerinden ayıran “yeni” özelliklerinin başında, bu dönemde Avrupalıların özellikle Afrika'ya yoğunlaşmalarıydı (Perry, 1997: 459; Lee, 2010: 361; Kishlansky, Geary ve O'Brien, 1997: 858-862).

Bunun nedeni, XIX. yüzyılın sonlarında dünyada Afrika, Çin-Hindi, Çin ve Pasifik Adaları dışında hemen her yerin Avrupalılar tarafından paylaşılmış olmasıydı (Davies, 2006: 895; Armaoğlu, 2010: 598; Ferro, 2002: 39). Kuşkusuz Avrupalılar Afrika'ya Coğrafi Keşifler sırasında da gitmişlerdi ancak o dönem sadece kıyı bölgelerde bazı ticaret kolonileri kurmakla ve oralardan bol miktarda altın, gümüş ve özellikle köle götürmekle yetinmişlerdi. 1850 sonrasında ise ilk dünya savaşına neden olacak bir hızla ve hırsla Afrika'nın tamamını paylaşmak istemişler ve Liberya ve Habeşistan/Etiyopya dışından hemen her yeri parsellemişlerdir (Kishlansky, Geary ve O'Brien, 1997: 866; Ferro, 2002: 133-140, 423).

Yeni Emperyalizmi farklı kılan bir diğer özellik, “doğrudan yönetim” ilkesiydi. Avrupalılar tarafından paylaşılan büyük Afrika devletleri yerine küçük devletler kurulmuş ve bunların hemen her şeyi Avrupalılar tarafından idare ve kontrol edilmiştir (Tandoğan, 2013: 221; Ferro, 2002: 133-140).

Bu dönemi öncekilerden farklı ve yeni kılan bir diğer özellik de emperyalizmi meşru kılmak için çok daha sık kullanılmaya başlayan “oraya iyilik, hayır, uygarlık” için gidiyoruz söylemleridir. Bu söylemin vücut bulmuş en ünlü örneği İngiliz şair Rudyard Kipling'in “Beyaz Adamın Yükü” isimli şiiridir. Esasen Kipling, bu şiirini ABD'nin 1898 Savaşı sonunda İspanya'dan Filipinler'i ele geçirmesinin anısına yazmıştır (Judd, 1997: 47/6: 37).

Sırtlan beyaz adamın yükünü,

Dök ortaya en iyi mahsulünü.
Gönder oğullarını sürgüne,
Efendilerinin istediği hizmete.
Yüklen beyaz adamın yükünü,
Vahşidir barışın savaşları,
Doldur tika basa açlığın ağzını
Ve emret hastalığa durmasını.
Sen hedefine en yakın olduğunda
Sona erer ötekilerin arayışı.
Tembelden ve budala kâfirden gözünü ayırma
Düşürür senin bütün umutlarını suya.

1870 sonrası sömürgeciliğini yeni kılan bir diğer özellik de 1884'te toplanan, sömürgecilik konferansı olarak da bilinen Berlin Konferansı'nda alınan bazı kararlardır. Bir anlamda yeni sömürgeciliğin kurallarının belirlendiği bu konferansta Kongo Havzasının Belçika Kralı II. Leopold'un özel mülkü olduğu kabul edilmiş, kölelik yasaklanmıştır (Keith, 1919: 302-316). Ancak hem modern çalışmalar hem de edebi eserler Afrika'da insan sömürsünün ve köleliğin devam ettiğini göstermektedirler (Fish ve Durost Fish, 2001: 104). Polonyalı-İngiliz yazar Joseph Conrad, 1899'da kaleme aldığı *Karanlığın Kalbi* isimli eserinde Marlow karakteri aracılığıyla, bu dönem emperyalizminin, özellikle Afrika'daki İngiliz emperyalizmini tasvir eder ve eleştirel bir resmini çizer.

Romanda Marlow, yolculuğunun başladığı Thames Nehri'ni, Afrika'daki nehirler kadar karanlık görür ve onu emperyalist birçok gezinin veya yolculuğun başladığı bir yer olarak tanımlar:

Asla sona ermeyecek vazifesini yaparak bir ileri bir geri hareketlenen gelgit akıntısı, kimi zaman sıcak ve konforlu yuvalarına, kimi zaman da deniz savaşlarına taşıdığı adamların ve onların yolculuk ettiği gemilerin hatıralarıyla doludur. Bu akıntılar, Sir Francis Drake'den, Sir John Franklin'e kadar, toplumun övünç duyduğu herkesi, soylu olsun olması, hepsi birer deniz gezgini şövalye olan adamları tanımış ve hizmet etmişti... Altın ya da şan şöret peşindekiler, hepsi ellerinde kılıç ve çoğu kez de meşale taşıyarak, nehrin akıntısından yola çıkmışlardı; Bu insanlar topraktaki kudretin habercileri, kutsal ateşin kıvılcımını taşıyanlardı. O nehirdeki gelgitle akıntılarından, bilinmez bir diyarın gizemlerine

ne büyüklükler akmamıştır ki! İnsanların düşleri, milletler topluluğunun tohumları, filizlenen imparatorluklar (Conrad, 2015: 38-39).

Conrad eserinde bu imparatorluklarda Afrika'ya gitme meselesini meşru kılmak için birçok söylem geliştirildiğinden bahseder. Yengesinin tanıdığı “önemli kişiler” aracılığıyla Afrika'ya gitmek için bir şirket adına işe alınan Marlow, yola çıkmadan önce yengesiyle yaptığı bir sohbeta istinaden bu söylemleri şöyle açıklar:

Birbirimize içimizi döktüğümüz bu sohbetten anladığım kadarıyla, yüksek makam sahibi bir adamın karısına ve tanrı bilir bakalım daha kaç kişiye olağanüstü ve yetenekli-Şirket için büyük bir şan-eşine kolay rastlanılma biri olarak tanıtılmıştım. Vay be... Adeta oralara ışık götüren, özel bir elçi, öncü bir misyoner gibi. O sıralarda bu tür zırvalara gazetelerde ve insanların sohbetlerinde sıkça rastlanıyordu ve bir şarlatan furyasına denk gelen benim mükemmel yengemin de ayakları yerden kesilmiş, bunlara kendini kaptırmıştı. “O milyonlarca zavallı cahili korkunç alışkanlıklarından vazgeçirmekten’ o kadar bahsetti ki, sonunda kendimi bayağı bunalmış hissettim (Conrad, 2015: 51).

Conrad, bu söylemlerin ardındaki esas gerçeğin maddi kazanç isteği olduğunu özellikle Kongo'daki fildişi avının altını çizerek vurgular. Ayrıca Avrupalıların Afrika'yı bir pazar olarak da kullandıklarından bahseder. Bu iş için Afrika'da nehirler boyunca kurulan ve yerli halkın hamal olarak çalıştırıldığı istasyonlara Avrupa'dan gelen mallar ve Afrika'dan Avrupa'ya giden ürünler hakkında önemli bilgiler verir:

Ayakları taraklı, toz içinde zenciler kafileler halinde gelip gidiyorlardı. Akın akın gelen mamuller, adi pamuklular, boncuklar ve pirinç alaşımli teller karanlığın derinliklerinde doğru doğru yola çıkıyor, karşılığında değerli fildişleri gıdım gıdım geliyordu. (Conrad, 2015: 61).

Karanlığın Yüreği'nde Afrika'dan maddi kazanç sağlamayı iş edinmiş beyaz adamları, Alman bir denizci olup, bilmediği ve birçok tehlike ve hastalıkla karşı karşıya kalmasına rağmen, kendi canı pahasına daha çok fildişi bulmak adına ısrarla Kongo'da kalmaya devam eden Kurtz temsil eder. Bir deri bir kemik kalmasına rağmen fildişi bulma hırsıyla yanıp tutuşan Kurtz, çift namlulu iki av tüfeği, bir yivli tüfek ve kısa namlulu karabina tüfek gibi silahlarının da verdiği avantajla, yerlilere zulüm eder, onlara baskı ve işkence uygular. İsteklerini yerine getirmeyen “asilerin” kafasını keser ve sırıklara geçirir (Conrad, 2015: 128-131).

Bu ve benzer yollarla sömürgeleştirilen ve sömürülen Afrika, diğer sömürgelerle birlikte, Avrupalıların milli gelirlerine önemli katkılar yapmışlardır. Giderek zenginleşen Avrupalılar ise artan milli gelirlerini 1914'te başlayan Birinci Dünya Savaşı'na zemin hazırlayacak şekilde, çok daha büyük ordular ve donanmalar ve silah teknolojisi için harcamışlar, milliyetçi bir eğitim ve basın için harcamışlardır. Bu alt yapıyla başlayan ve Avrupalı ülkelerin sömürgelerini ve başka paylaşım planlarını da içeren Birinci Dünya Savaşı, sadece ilk dünya savaşı olmakla kalmamış, aynı zamanda Avrupalı ülkelerin güçleri birbirlerine yakın ya da denk olduğu için en yıkıcı savaşlardan birisi olmuştur (Kishlansky, Geary ve O'Brien, 1997: 885-886).

Sonuç

Modern Dönem (1750-1914) Avrupa tarihinde önemli bir yere sahip olan Endüstri Devrimi, Fransız İhtilali, 1848 İhtilali, Yeni Emperyalizm, Birinci Dünya Savaşı gibi olayların anlatımında, Charles Dickens, Emile Zola, Rudyard Kipling, Joseph Conrad gibi isimlerin eserlerindeki yansımalarını inceleyen bu makale, edebiyatın tarih öğretiminde yardımcı bir alan olarak kullanımına bir örnek teşkil eder.

Makalede verilen örnekler, gerçekte yaşanan olayların sadece siyasi ve ekonomik bir olay olmadığını, aynı zamanda insanların yaşamına dokunan toplumsal ve psikolojik yönleri olduğunu da göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca bu yönüyle romanlar, tarihi olaylara ruh ve can katar. Ayrıca insan ögesini, onların yaşadıklarını ve hissettiklerini öne çıkarmasıyla, okuyucuda tarihe karşı bir empati ve ilgi de uyandırabilir.

Bununla birlikte romanların ve her türlü edebi eserin, tarihe yardımcı bir kaynak olarak kullanımında, bu eserlerdeki bilgilerin modern çalışmalarda verilen bilgilerle karşılaştırılarak değerlendirilmesi ve iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Örneğin bu makalede incelenen eserler, anlattıkları olayları özellikle halkın gözünden ele almıştır. Bu yaklaşım, yaşadıkları dönemde genellikle siyasi hayatın dışına itilen halkın sesinin duyulması, ya da onların tarihi olayların aktörleri olarak öne çıkarılması açısından önemlidir. Ancak hem halkın gerçek rolünün anlaşılması hem de edebiyata konu olan eserlerin dokunduğu ve aktardığı olayların anlaşılması açısından, tarihi romanların

veya genel olarak edebi eserlerin tarihe açtıkları pencere ile sınırlı kalmamak, mutlaka ele alınan dönem üzerine yazılmış bilimsel çalışmalara da bakmak gerekir.

Kaynakça

- Aktaş, Ö. (2014). Türk denizcilik tarihi öğretiminde kullanılabilecek romanlar üzerine bir değerlendirme. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.28, s. 39-55.
- Armaoğlu, F. (2010). *19. Yüzyıl siyasi tarihi (1789-1914)*. İstanbul: Alkım.
- Ata, B. (2000). Tarih öğretiminde bir araç olarak tarihî romanlar. *Türk Yurdu*, 153-154, s. 158-166.
- Austen, J. (1998). *Pride and prejudice*. New York: Oxford University.
- Berman, M. (2013). *Katı olan her şey buharlaşıyor*. Çev. Bülent Peker, Ümit Altuğ, 16. Baskı. İstanbul: İletişim.
- Blanning, T. C. W. (1987). *The French revolution: aristocrats versus bourgeois?* New Jersey: Humanities.
- Bock, G. (2004). *Avrupa tarihinde kadınlar*, Çev. Zehra Aksu Yılmaz. İstanbul: Literatür.
- Breuilly, J. (2000). 1848 Devrimleri. D. Parker (Ed.). *Batı'da devrimler ve devrimci gelenek, 1560-1991*. Ankara: Dost.
- Briggs, A. (1993). *Victorian cities*. Berkeley, Los Angeles: University California Press.
- Carmen J. Nielson, C. J. (2014). *Private women and the public good: charity and state formation in hamilton, Ontario, 1846–93*. Vancouver: UBC.
- Carlyle, T. (1843). *Past and present*. London: Chapman and Hall.
- Chambers, M., Hanawalt, B., Rabb, T. K., Isser, W. & Grew, R. (1999). *The western experience*, Seventh Edition, Volume II: Since the Sixteenth Century. Boston, New York: McGraw-Hill College.

- Ceyhan, N. (2009). Çocuklara tarih şuuru kazandırmada tarihi hikâyelerden yararlanma üzerine bir deneme. *1st International Symposium on Sustainable Development*.
- Conrad, J. (2015). *Karanlığın yüreği*, Çev. Erhun Yücesoy. İstanbul: Can.
- Davies, N. (2006). *Avrupa Tarihi*, Çev. Burcu Çığman, Elif Topçugil, Kudret Emiroğlu, Suat Kaya. Ankara: İmge Kitabevi.
- Demos, J. (2005). Afterword: notes from, and about, the history/fiction Borderland, *Rethinking history*, 9/2-3, s. 329 – 335.
- Denis, J. (1997). Diamonds are forever: Kipling's imperialism; poems of Rudyard Kipling. *History Today*, 47/6, s. 1.
- Dickens, C. (1971). *İki şehrin hikâyesi*. Çev. Gönül Suveren. 7. Basım. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Dickens, C. (2000). *Zor günler*. Çev. Lütfü Baydoğan. İstanbul: Adam.
- Dilek, D. ve Yapıcı, G. (2003). Öykülerle tarih öğretimi yaklaşımı. *I. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi*.
- Ferro, M. (2002). *Fetihlerden bağımsızlık hareketlerine sömürgecilik tarihi 13. yüzyıl-20. yüzyıl*. Ankara: İmge.
- Fish, B. Durost Fish, B. (2001). *Congo: exploration, reform and a brutal legacy (Exploration of Africa, the emerging nations)*. Philedelphia: Chelsea House Publishers.
- Flaubert, G. (2007). *Duygusal eğitim*, Çev. Cemal Süreya. İstanbul: İletişim.
- France, A. (1979). *The gods will have blood*. London: Penguin Books.
- Friedrich Engels, F. (1892). *The condition of the working-class in England in 1844*. Translated by Florence K. Wischnewetsky. London: S. Sonnenschein & Co.
- Goodman, J. (2005). Fictional history. *Rethinking History*, 9/2-3, s. 237–253.
- Groot, J. (2010), *The historical novel*. London: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Groot, J. (2015). *Remaking history: the past in contemporary historical fiction*. London: Routledge.

Hazard, P. (1999). *Batı düşüncesindeki büyük değişme*. Çev. Erol Güngör. İstanbul: Ötüken.

Hobsbawm, E. J. (2008). *Sanayi ve imparatorluk*. Ankara: Dost.

Hugo, V. (2008). *Sefiller*. Çev. Ali Çankırılı. İstanbul: Antik Dünya Klasikleri.

<http://www.laura-cenicola.de/brithist2/brithist/8-1-introduction-into-victorian-morality-what-exactly-was-the-victorian-era.html> adresinden alınmıştır.

http://en.wikipedia.org/wiki/Victorian_morality adresinden alınmıştır.

<https://tr.scribd.com/document/31333018/wikipediaboek> adresinden alınmıştır.

Ibsen, H. (1992). *A Doll's house*. New York: Dover Publications.

Kayalı, K. (1994). Edebiyatı, tarihi zenginleştirici bir malzeme olarak algılama gerekliliği. *Kültür*, 103, s.14-17.

Keith, A. B. (1919). *The Belgian Congo and the Berlin act*. Oxford: Oxford University.

Kemal, E. (2012). Tarih-edebiyat ilişkisi ve tarihî romanların tarih öğretimine katkısı. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 1/ 2, s. 59-70.

Kılıç P. İ. Ve Altunay, E. Ş. (2011). Tarihsel romanın eğitimsel işlevi üzerine bir çalışma: "diriliş romanı" örneği. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30/1, s. 123-144.

Kishlansky, M. A., Geary, P., O'Brien, P. (1997). *Civilization in the west: since 1789*, 3rd Edition. New York: Longman.

Lee, S. J. (2010). *Avrupa tarihinden kesitler, 1789-1980*. Çev. Savaş Aktur. Ankara: Dost.

Lied, J. (2015). Tales of futures past: science fiction as a historical genre, *Rethinking History*, 19/2, s. 285–299.

Life in the United Kingdom. A journey to citizenship (2004). Norwich: TSO.

Longxi, Z. (2004). History and fictionality: insights and limitations of a literary perspective. *Rethinking History*, 8/3, s. 387–402.

Mayeur J. M., Corbin, A., Schweitz, A. (1995). *Les immortels du Sénat, 1875-1918: les cent seize inamovibles de la Troisième République*. Paris: Publications de

- la Sorbonne. Retrieved 2015-12-13,
https://en.wikipedia.org/wiki/Compagnie_des_mines_d%27Anzin
- Öztürk, İ. H. (2011). Tarih öğretmeni eğitiminde tarihsel romanların kullanımı: bir eylem araştırması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 12/4, s. 277-30.
- Perry, M. (1997). *Western civilization. A brief history*. Volume II: From the 1400s. Boston, New York: Houghton Mifflin Company.
- Polack, G. (2014). Novelists and their history, *Rethinking History*, 18/ 4, s. 522-542.
- Popkin, J. D. (1995). *A short history of the French revolution*. New Jersey: Prentice Hall.
- Roberts, J. M. (2010). *Avrupa tarihi*, Çev. Fethi Aytuna. İstanbul: İnkılâp.
- Slotkin, R. (2005), Fiction for the purposes of history, *Rethinking History*, 9/2-3, 221-236.
- Southgate, B. C. (2009). *History meets fiction*, New York: Longman.
- Şimşek, A. (2006). Tarihsel romanın eğitimsel işlevi. *Bilig*, 37, s. 65-80.
- Şimşek, A. (2002). İlköğretim sosyal bilgiler dersi tarih konularının öğretiminde hikâye anlatım yönteminin etkinliği. *XI. Eğitim Bilimler Kongresi*.
- Şimşek, A. (2001). Tarih eğitiminde efsane ve destanların rolü. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2/3, s. 12-21.
- Tandoğan, M. (2013). *Afrika'da sömürgecilik ve osmanlı siyaseti (1800-1922)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Tokdemir, M. A. (2016). Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun öğretilmesinde tarihsel roman kullanımı: Devlet Ana romanını okumak. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24/3, s. 1469-1486.
- Tolstoy, L. (2013). *Savaş ve Barış*. İstanbul: Antik Dünya Klasikleri.
- Wake, P. (2016), Except in the case of historical fact': history and the historical novel, *Rethinking History*, 20/1, s. 80-96.
- White, H. (2005). Introduction: historical fiction, fictional history, and historical reality. *Rethinking History*, 9/2-3, s. 147-157.

Zakarian, R. H. (1972). *Zola's "Germinal": A critical study of its primary sources*.
Genève: Librairie Droz.

Zola, E. (2003). *Germinal*, I. Cilt. Çev. Çiğdem Büyükataman. İzmir: İlyas.

Extended Summary

Purpose

In the last five years, many studies regarding the use of literature in history teaching have been published (Wake, 2016; Groot, 2015; Lied, 2015; Polack, 2014, Groot, 2010; Southgate, 2009; Slotkin, 2005; Demos, 2005; Goodman, 2005; Longxi, 2004).

In general, these studies include two main opinions on whether or not literary works can be used as a historical source or reference in teaching. First and less announced opinion remarks that historical novels are fictions and similarities between real-life personalities and novel characters are just coincidence (Goodman, 2005: 253).

More popular and accepted opinion states that novels, due to historical realities in them, can and should be used as historical sources both in teaching and scholarly studies. Maintaining this opinion, Gillian Polack opines that since novel writers need to convince their readers about the stories they tell, they should be liable to the historical truth. Therefore, their works are as reliable as historical sources (Polack, 2014: 540).

Method

Having compared literary reflections and historical facts of some events and concluded they are consistent with each other, this study shows and analyzes how some important events such as the Industrial Revolution, French Revolution, the Revolutions of 1848, New Imperialism (1870-1914) and social and cultural life in the Modern Period were reflected in literary works of the 19th century.

Results and Discussion

Charles Dickens's *Hard Times* is an important study on the Industrial Revolution. It depicts a quite realistic picture of an industrial British town. To some, Coketown in *Hard Times* is in fact Manchester of the 19th century. Besides the working and living conditions of the working class, *Hard Times* presents how land-owning class and bourgeoisie felt about each other and how they perceived the working class.

Similarly, Anatole France's *The Gods Will Have Blood* presents a vivid picture of terror reign in France during the French Revolution. It underlines how suspicion, bread shortage and the war with European Powers affected popular view of the French Revolution in France and how it caused a civil war or mass killings in French society between 1793-1794.

Gustave Flaubert's *Sensible Education* (1869) looks into the reflections of the 1848 Revolution in France. Among many other things, it explains who supported or was opposed to it. Along with the line, Emile Zola, in his novel *Germinal*, explains in detail why and how the French working class raised against the government in 1848 and in result what they won.

Another important event that caught attention in literature was Modern European society and culture in the 19th century. Focusing mainly on bourgeoisie or Victorian values, works such as Henrik Ibsen's *A Doll's House* and Jane Austen's *Pride and Prejudice* gives in detail what Victorian values were. They explain vividly how bourgeoisie lived and what social roles bourgeoisie women and men had.

Finally, there are some literary works on the New Imperialism. In his novel, *Heart of Darkness*, based on a voyage that a young British Man, Marlow, up the Congo River into the Congo Free State, Joseph Conrad gives information on ivory trade, European imperialism and racism in Africa. While he presents a critical view of the New Imperialism, in his poem, *The White Man's Burden*, Rudyard Kipling gives a pro-European view of Imperialism. He defends European expansion into Africa and claims that it was not imperialistic but a humanitarian act, aiming to civilize Africans and developing their economies etc.

Conclusion

Examining literary reflections of the Industrial Revolution, French Revolution, French Revolution of 1848, Victorian Values and the New Imperialism, this article presents an example of the use of literature in history teaching.

Literary examples of historical events analyzed and presented in this study show that historical events were not only political incidents but also social and economic developments, affecting and touching peoples' lives and feelings. From this perspective, literary reflections help us to understand better how people, especially lower-class people lived and how they felt about their lives.

Despite their contribution to a better understanding of historical events, one should examine literary works on historical periods or events carefully. Even though novels open a different and new window to history and gives us a chance to hear different voices, one should not limit herself or himself with sole literature. He/she should also look into scholarly studies and make comparisons between scholarly and literary view of historical period and events.